

ERŐS VÁRUNK, AZ ÉNEK

Szeretném megnyerni a szerkesztő jóindulatát: hagyja meg írásom fölött ezt a címet. Szívem szerint való. Nem tudtam fölcserélni szakszerűen, tudományosan hangzóval. Vállalom hát a rezonanciát Kosztolányi híres nyelvészeti vallomásának címével.

Nem szakmám a zene. Hogyan merészkedem hát olyasmiről értekezni, amire szakemberek lennének illetékesek?! Jó ideje figyelem kórusmozgalmunk belső életét. Ismerem a fellendülést elősegítő és fékező erőket — ez készlet arra, hogy előrukkoljak mondandómmal. Az eseményeket régóta aszerint ítélem meg: javítanak-e valamit állapotainkon, vagy rontanak; és mennyire segítenek hozzá, hogy tökéletesebb közösségi életet teremtsünk magunknak. Nos, a kórusmozgalomban olyan erőket fedeztem fel, amelyek a tömegek korszerű tudatformálásán munkálkodnak, s olyan közösségek kialakításán, amelyek éltető melegében a személyiség kibontakozhassék. Ezt a korparancsként hangzó tudatformálást mindenki a maga látókörének megfelelően értelmezi; a jó szándék sokszor értetlenségbe, oktalan gánccsokodásba ütközik. A dalosmozgalom és annak társadalmi szerepe egyértelmű megvilágítást igényel. Annál inkább indokolt ez, minthogy gazdag tapasztalat halmozódott fel, de nem beszéltünk elég világosan arról, mi az *itt és most* követelménye kórusaink iránt; sem arról, hogy milyen nemzetiségi-etikai viszonyulások érvényesülnek dalkultúránk fejlesztésében. Szinte azt írtam: ápolásában. Pedig legalábbis Sütő Andrástól tudhatnám, rossz szó ez: „A lovakat ápolják meg a muskátlit, díszként az ablakban. Amit szellemiekben a magunkénak vallunk, azzal *élnünk* kell. Mint a kenyérral.“

Érdeklődéssel olvastam Balogh Edgár fejtegetéseit a kisközösségek szerepéről — az egyén, a család, a nemzetiség, a haza és a nagyvilág összefüggés-rendszerében —, de meglepett, hogy az *Intelmek* szerzője nem hívja fel kellő nyomatékkal az ifjúság figyelmét egy olyan közösségformáló erőre, mint a kórus. Holott a mi tájaink a közös éneklésnek 1867 óta szervezett formája volt, a kórusainkat összefogó Dalosszövetség. (Mint ismeretes, a felszabadulás után Bartók Béláról nevezték el, és a karvezető Nagy István volt az elnöke.) S ha arra gondolunk, hogy épp most, a tudományos-műszaki forradalom idején mennyire társadalmi igényné kezd válni ismét népdalaink megismerésének és éneklésének óhaja — akkor könnyű belátni: nemcsak mélyen gyökerező hagyománya van nálunk az együtténeklésnek, de szerepe csak nőni fog a jövőformálásban.

Szabó Csaba az *Igaz Szó* emlékezetes Bartók-számában így figyelmeztet: „*csak a beszéd és az általa meghatározott zene együtt képezheti minden azonos nyelvet beszélő közösség teljes hangzóközlési rendszerét.*“ Valójában tehát félanyanyelvű mindenki, akinek nem válik létszükségletévé a népdalokon alapuló és a klasszikus meg a modern zeneszerzők legjobb alkotásait is magában foglaló zenei anyanyelv. A *Korunk* zenei súlypontú száma is ezt hangsúlyozta. Ám köztudottá mindez csak akkor válik, ha a félanyanyelvűség állapotát felszámoló kórusok életre hívásán fáradozunk, s a meglévők munkáját a legnagyobb szakértelemmel szervezzük. Ilyenformán elérhetjük azt, hogy a műveltebbek és a néptöme-

gek közti szakadék fölött minél több palló íveljen át. Miként gondolkozni csak anyanyelvünkön tudunk, ugyanígy a zenei anyanyelv is önkifejezésünk elidegeníthetetlen eszköze. S ha igaz az, hogy más nyelvek elsajátítása csak az anyanyelv talaján lehetséges, akkor a közös éneklés — éppen mert a zenei anyanyelv elsajátítására nyújt kiváló lehetőséget — egyben a magasabb zenei műveltség megszerzésének leginkább járható útja.

Ha már erős várunk a nyelv — kövessünk el mindent, hogy azzá váljék az ének is.

Nem ismerjük még a művelődésszociológia fölméréseit arról, hogy napjainkban hányan zárják el ideges mozdulattal a rádiójukat, ha olykor Bach-, Mozart-, Beethoven-, Bartók-, Kodály-, Enescu- vagy Sosztakovics-muzsikát közvetítenek. Hogy sokan, az bizonyos. De nincs miért csodálkozunk: nem a neves zeneszerzők személyének szól a tiltakozás. Amit nem értünk, lehet bármily csodálatos, számunkra nem létezik. Nevelési feladataink közül túlságosan is sokat rábízunk tömegkommunikációs eszközeinkre. De azokon a helyeken, ahol jól működő kórust szerveztek, s a repertoárban feltűnnek a szóban forgó nevek, ott az emberek viszonyulása is előbb-utóbb megváltozik. Mert ha a közös éneklés élményükké avatta egyszer Beethoven, Bartókot, Enescut vagy Kodályt, izgatni kezdi őket az, amit nem értenek, s képesek lesznek erőfeszítéseket tenni, hogy az érthetlent birtokba vegyék.

Am a nagyokhoz az út népdalokon, népdalfeldolgozásokon át vezet.

Dalostalálkozókön számtalanszor lemérhettem, hogy a falujuk sajátos ízű népdalaival bemutatkozó énekeseket mennyire megkülönböztetett szeretettel fogadja a hallgatóság. Tudják, bármerről jött is a daloscsoport, tagjai olyan művészetet valának magukénak, amely a legtöbbet fejez ki saját lelkületükből. Már változik a helyzet, ha a dalosok a népdalaikból ihletődött feldolgozásokkal léphetnek színre. Ráterelődik a figyelem a zeneszerző személyére is: vajon mit tud mondani az ő nyelvükön — nekik? És akik ezt az utat járják, már azt is érzik, hogy mi köti őket Bartókhöz vagy Kodályhoz; nem állnak teljesen értetlenül, idegenkedve a szellem nagyjai előtt. A tömegkommunikáció „áldása” is akkor válik „fogyaszthatóvá”, ha előbb szükségletté tudjuk tenni a tömegek számára a jó zenét. Sosem volt égetőbb feladat, mint ma, a személyiség sokoldalú kibontakoztatásának korszakában, hogy a népet közelebb vigyük a művészethez — az igazi művészi értéket pedig eljuttassuk a néphez. A hatékony zeneoktatás és a dalkultúra fejlesztése nélkül elzárkózunk ezektől az értékektől, és önként rekesztjük ki magunkat nemzetiségi közösségünk teljes értékű tagjainak sorából, holott ma az emberiség a legjobb kis- és nagyközösségi formák kikísérletezésével foglalkozik — a jövő megalapozása érdekében. És mi már tudjuk, hogy ebben a törekvésünkben természetes szövetségünk a karéneklés.

Ha közösségünk érzelmi világát kifejező zenei anyanyelvünkkel úgy élünk, mint a kenyérrrel — emberségünket teljesítjük ki. S a félanyanyelvűség állapotát felszámolva, a teljesség birtokában könnyebben megértjük más népek — elsősorban a testvéri román nép — lelkületét, szellemiségét is. És ez az út egyben a szocialista tudatformálás fontos tényezője. Ha belátjuk azt, hogy az érzelmi kultúra alábecsülése nemcsak egyoldalú embertípus kialakulásához vezet, de nemzetiségi szinten áltudatot is szül, hazafiság és néptestvériség helyett érzelmi kiégetést, tompultságot, közönyt mostani országépítő munkánkkal szemben — akkor nyilvánvalóvá válik a közösségi tudatot tápláló zene óriási szerepe, s a népi hovatartozást élményé emelő kórusok jelentősége. Aki érzelmi síkon a legerősebb szálakkal

kapcsolódik a néphez, a nemzetiséghez, annak tudatában a közösség létérdeke sosem jelent frázist.

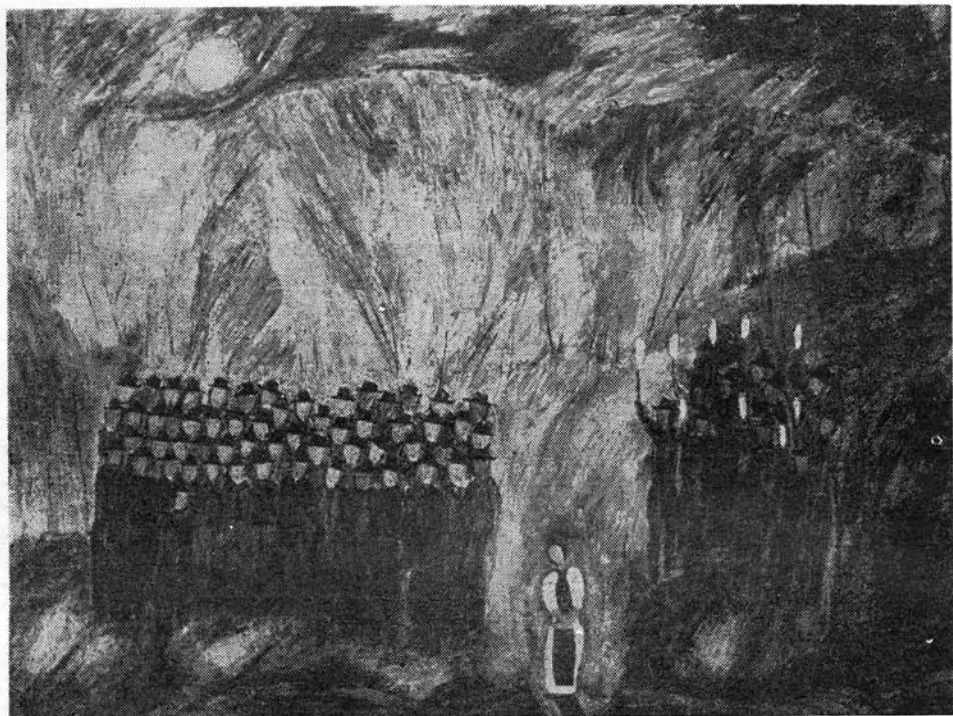
Kórusmozgalmunk tudatformáló szerepéről szólva — fejlődésünk mai szintjén — elsősorban szocialista nemzetiségi tudatunk alakítását kérjük számon. Belső világunk jobb megismerése és kiteljesedése elképzelhetetlen a dalkultúra nélkül. Máris sokat veszítettünk azzal, hogy csak most kezdjük figyelembe venni a közös éneklések erejét, érzelmgazdagító, tudatalakító hatását. Aki nem hajlandó bevónni vizsgálódásának körébe ezt a tényezőt is, az óhatatlanul egyoldalú képet fest a valóságról. Hogyan is beszélhetnénk a teljesség igényével arról, miként kell nemzetiségünknek — etnikumának méltó megőrzésével — beilleszkednie „természetes” társadalmi környezetébe, megtalálnia kapcsolatait a világgal, s kialakítania az *itt és most* célravezető eszközeit, ha elhallgatjuk: fejlődnek-e vagy pedig elsatnyulnak azok a kulturális alakzatok, amelyek arra volnának hivatva, hogy e közösség érzelmi világának a kifejezői legyenek?!

„A nemzetiség — akárcsak a nemzet — történelmi kategória. Múltja, jelene és jövője van. Holnapi sorsa viszont kiváltképpen a *tudatos történelemalkítás* erővonalaít követi — figyelmeztet Gáll Ernő az *Etnosz és ethosz* című tanulmányában. — E perspektívában az ösztönösség fajsúlya állandóan csökken, s mind jelentősebbé válik a kollektív öfenntartás és önalakítás célirányos törekvése. A nemzetiségi-erkölcsi tudat pedig — a maga egészében és kölcsönhatásában — szolgálja e törekvést, és hatékonyan ösztönzi a szocialista nemzetiség fejlődését.”

Ebben az összefüggésben kell megítélnünk a kórusmozgalom problémáit is; milyen alkotóerők szabadultak fel dalosaink háza táján, melyek azok a magasabb rendű erkölcsi magatartásformák, amelyek az énekkari kultúra lélek-igazító, embergazdagító hatása alatt létrejöttek; s nem feledkezhetünk meg a hivatására döbent értelmiségi réteg korszerű szerepvállalásáról, mely európai szintű kultúrát akar kibontakoztatni a mi tájainkon. Kiderül, hogy jelenleg a karéneklés terjedése, fejlődése, a kórusok számbeli és művészi színvonalának emelése jórészt helyi kollektív és egyéni kezdeményezésektől, a dalosok és a szakemberek áldozatkészségétől függ, s — ami ugyancsak nagy dolog —: a megyei művelődési szervek hozzáértésétől, jóindulatától. Mindez szép és jó, szükséges is, csak épp a tudatos továbbjutás szempontjából nem elegendő.

Ahány kórustalálkozó volt eddig, a házigazdák új művelődési hajlékkal, vagy a régi korszerűsítésével, járdák, parkok létesítésével fogadták az érkezőket, s ily módon a leckét is feladták azoknak, akik mindent mástól várnak, s önjerejükben semmit sem tennének kultúrájuk fejlesztése érdekében. Ugyanakkor másfajta példát is statuáltak. Alkalmat adtak arra, hogy az énekkarok vezetőségi tagjai, karmesterek, zenei szakemberek, megyei és központi művelődési szervek képviselői rendszeresen megbeszéljék a kórusmozgalom ügyét, sürgessék a feladatok megoldását. Ezek a találkozók bizonyítják, hogy nálunk a legkisebb falu is alkalmas országos jelentőségű ügyek felvetésére. És fordítva: csak az országos szinten megoldott problémák biztosíthatják minden falu fejlődését. Nyilván azt is, hogy életre kaphasson mindenütt, s betölthesse hivatását az anyanyelvű dalkultúra.

A nyárádminti találkozók egyikén született meg a felismerés, hogy jelenleg kórusaink szervezeti kerete túlhaladott, irányításuk, kottával való ellátásuk és a karnagyképzés esetleges, nélkülözi a koncepciózus megoldásokat. Javasolták az országos kóruszövetség létrehozását. Az első Kolozs megyei dalosfesztivált követő megbeszélésen Sigismund Toduță, Dorin Pop, Romeo Ghircoiașiu, a román zenei élet kimagasló személyiségei elismerően nyilatkoztak a Kalotaszeg és Aranyosszék falvaiban indított ún. népi konzervatóriumokról. Az eredmények láttán a kórus-

Györkös Mányi Albert: Kalotaszegi ballada

mozgalom mielőbbi kiszélesítését és az ezzel kapcsolatos kérdések országos szintű megoldását sürgették. Olyan feladatokról van szó, melyek mind egy központi irányító szerv hatáskörébe tartoznak, s ha valóra válnak — az egész ország hasznát, dicsőségét szolgálnák.

A hajdani bevált szervezeti formákat kiváló tartalommal lehetne kitölteni. Kórusaink legrangosabb szakembereink segítségét élvezhetnék. Az a tény, hogy Maros megye minden egyes tájegységén több kórus működik, mint a többi erdélyi megyében külön-külön — tökéletesen jellemzi a mostani felemás állapotot, az egész ügyhöz való viszonyulást, de ugyanakkor jelzi: egyebütt is megvan a lehetősége a kórusok létrehozásának, csak épp még nem ismerték fel a jelentőségét. A szóban forgó központi irányító szerv égisze alatt minden bizonnal hamarosan szervezhetnének dalostalálkozókat a nagy hagyománnyal rendelkező Szilágyságban, Argeş, Dolj, Fehér, Arad, Temes, Szatmár, Suceava és Máramaros megyében, hogy csak néhányat említsek. S akkor többé nem fordulhatna elő az, ami a máramarosszigeti dalosokkal történt — hogy nem juthattak el, saját költségükön sem az V. Nyáradmenti Kórustalálkozóra, ahová meghívták őket. Máig sem értem, micsoda szűkkeblűség vagy szűklátókörűség következménye lehet az ilyesmi. Sem azt, hogy az ugyanazon a találkozón megjelent székelykocsárdi munkáskórus tagjai miért nem énekelhettek, a találkozó szervezői miért ragaszkodtak annyira a „helyi“ jelleghez?!

Nem véletlen, hogy a művelődésszociológia annyit foglalkozik manapság a kérdéssel: hogyan lehet a művészetet mindinkább a nép felemelkedésének szolgálatába állítani? Figyelmeztetése szerint meg kell találnunk a kulturálódás legopti-

málisabb lehetőségét — ezt pedig a kisközösségi formákban jelöli meg. Érthető, hiszen az emberközelség már önmagában is közösségi élményt nyújt az egyénnek. Hát még akkor, ha a „szép“ szolgálatába szegődnek közösen az emberek?! Csakis így válik lehetővé, hogy mindenki élhessen azzal, amit szellemiükben a magáénak érez, így szabadul fel a nép önkifejezési vágya, s alkotó módon viszonyul saját kultúrájához: továbbteremti. Bebizonyosodott ugyanis: ha a tömegek továbbra is passzív „fogyasztók“ maradnak a kultúrában, akkor passzív „tárgyak“ lesznek más tekintetben is. A kultúrában való otthonosság viszont előmozdítja, megalapozza a tömegek politikai aktivitását, szocialista demokráciáját.

Népevelők panaszát hallom: nem egy munkás közömbös a művelődés iránt, s nehéz rávenni a falusi embert is a cselekvő művelődésre. Ugyancsak gátló tényező, hogy a nagy társadalomátalakító folyamat során épp a közösségi élet korszerű formáit nem találtuk még meg. A felszabadulás előtt a forradalmi munkáskörösök az öntudat és a közösségi szellem kialakítóivá tudtak válni; a magasabb kultúrára vágyó, teljesebb emberségre törekvő proletárok egyetemévé léptek elő. „Mi, valamikor osztályharcos munkásdalárdisták — írja Nagy István — hány Petőfi-verset tudnánk felsorolni, amelyeket a húszas években négyszólamú férfikarban, vagy nyolcszólamú vegyes férfi-női kórossal énekeltünk mindenki gyönyörűségére. Am nemcsak az olyan súlyosabb veretűeket, amelyek a világszabadságnál alább nem adták, hanem az olyanokat is, mint a *Tíz pár csókot egyvegből*, vagy mint az *Ereszkedik le a felhő*.” Előtte már szóvá tették nálam illetékesebbek: nem szabad elfelejteni az ilyen tapasztalatokat. Nem egy nagyvárosunk — Kolozsvár is — ahol két évtizeddel ezelőtt még tucatjával működtek munkásdalárdák, most alig tud felmutatni egy-egy üzemi kórust. Pedig a munkások többsége szükségét érzi ma is a közös éneklések felemelő élményének. Csak alkalma, kerete nincs arra, hogy egyéniségét, fogékonyságát a szépre, hajlamát az önmegvalósításra — kinyilváníthassa. (Kovászna városában hét különböző szintű énekkar működik, félezernél jóval több művelődésre vágyót tömörítve maga köré.)

Es mennyire fontos lenne, hogy a szocialista iparosodással feltöltődő városokban a munkássá váló falusiak vagy ifjak tömege megtalálja azokat a kisközösségeket, amelyek elősegítenék öntudatának kialakítását. Mert ma már nem elég csak arra hivatkozni, hogy a munkásság előtt minden művelődési intézmény ajtaja nyitva áll; többet kell tennünk azért, hogy a tömegek a művelődési források, a művészet éltető közelébe kerüljenek. Nem azt állítjuk, hogy a kórus az egyetlen, de talán a legalkalmasabb eszközünk lehetne.

„Csak akkor alakul ki valódi emberi közösség — írja Vitányi Iván *Kodály Zoltán közművelődési koncepciója* című tanulmányában —, ha kialakulnak azok a kommunikációs formák, amelyekben magát kinyilváníthatja, amelyek rendszerében a tagok tudatára jutnak azonosságuknak. De ki tanít meg az ilyen kommunikációra? Rengeteget vitatkozunk a tömegkommunikáció különböző formáiról, a sajtóról, a rádióról és különösen természetesen a televízióról. Közben azonban hajlandók vagyunk megfeledezni a kommunikáció legegyszerűbb esetéről, amikor az emberek minden gépi berendezés nélkül pusztán hangjukkal, tekintetükkel, gesztusaikkal létesítenek egymással kapcsolatot.” Nem elég csak ismereteket nyújtani, de arra is meg kell tanítanunk az embereket, hogy társakhoz szóló üzenetté tudják alakítani tudásukat, és emberi tartalommal visszaalakítani. E képesség kifejlesztése nélkül elképzelhetetlen, hogy közösséget alkossanak az emberek. S tegyük hozzá rögtön: megvan az oka annak, hogy a görögöktől napjainkig a legfontosabb nevelési rendszerekben a zene központi szerepet játszik. Képes a legszelebb tömegekben az együttérzés élményét kialakítani. Olyan közösséget teremt,

amelyben mindenki — függetlenül a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyétől, rangjától — annyit ér társai szemében, amennyire *ember* tud lenni.

„Van-e jobb szemléltetőeszköze a társadalmi szolidaritásnak, mint az [ének] kar? — kérdezi Kodály. — Sokan egyesülnek valaminek a megvalósítására, amit egyes ember, ha mégoly tehetséges, egymaga nem tud megvalósítani. Ahol mindenkinek munkája egyaránt fontos, s ahol egyetlen ember hibája mindent elronthat. Nem azt akarom állítani, hogy az angol társadalom példátlan szolidaritását, az angol egyén fegyelmességét az énekkarok teremtették meg. De valami lesz közte és a hatszázéves karkultúra közt. Aminthogy az angol és magyar munkás közti különbség egyik oka az, hogy az angol énekli, ismeri Bach h-moll miséjét is.“

Az ének még a hegyeket is megmozgatja, nemhogy az embereket — mondta két esztendővel ezelőtt az egyik tordaszentlázslói dalos. Akkor csak jelképes értelmét fogtam föl e szavaknak, nem tudhattam, hogy az első nyárádmonti kórustalálkozót megelőzően valóban ez történt. Földcsuszamlás következtében ráomlott az oldal a somosdiak művelődési otthonára, s a falu két hétig egyebet sem tett: hordta a „hegyet“, hogy a találkozóra rendbe tegye művelődésük közös hajlékát.

Ha hetven, nyolcvan vagy száz esztendő kórustörténetét vizsgáljuk, sokkal szembetűnőbb, hogy mit végzett a mi tájainkon ez a hegyeket mozgató erő. A sávadiszlaiak egykori igazgatója, Székely László jegyzete szerint több évtizeddel ezelőtt „Sok beszerezni, megteremteni való vár ránk. Olvasóegylet, tűzoltóegylet alapítása, toronyóra, utcák világosítása és csinosítása mind olyan közszükségletek, amelyeket [...] dalkörünk van hivatva megvalósítani.“ A dalosmozgalom önmagán túlmutató jelenség volt már a kezdet kezdetén. Ösztönösen ráéreztek arra, hogy a közös éneklések erejét szociális problémák megoldására kell fordítaniuk. Sávadiszlán különben nemcsak a régi dalárdaház, az első színpad, de jórészt a minden igényt kielégítő jelenlegi művelődési otthon építése is a dalosok nevéhez fűződik... Hogy ma Zágón nemcsak Mikes Kelemen születési helyéről nevezetes, az elsősorban annak köszönhető, hogy az 1881-ben alakult dalkör fontos szerepet játszott és játszik a falu és a megye társadalmi és művelődési életében. A régi dalosok mai utódai is hittelt vallják az elődök megfogalmazását: „Mi, énekesek, a kultúra munkásai vagyunk; eszközünk a dal, törvényünk az összhang.“

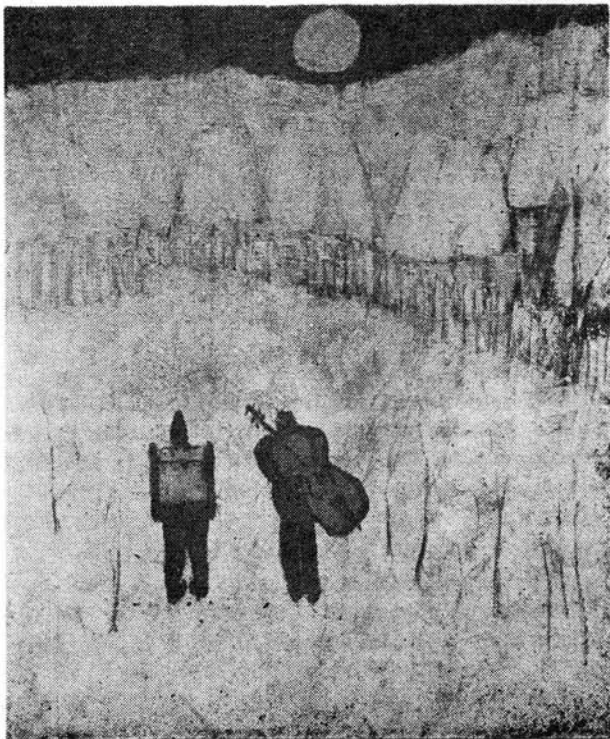
Manapság egész társadalmunk erőfeszítése arra irányul, hogy jobb életfeltételeket teremtsünk magunknak. Mégis azt tapasztaljuk: ahol az emberek a szép igézetébe kerültek, s törvényükké vált az összhang — nagy dolgokat valósítanak meg. Csak a Nyárádmontán féltucat ilyen kezdeményezést ismerünk.

Mostanában alakulnak meg az új jellegű, helyi művelődési egyesületek. Ott jöttek létre elsőnek, ahol eddig is erős dalostevékenység fogta össze a falu népét. A dalkör tehát amolyan katalizátor-szerepet tölt be a differenciáltabb művelődési élet megszervezésében. Hadd idézzek a zágoni egyesület alapokmányából. Az egyesület célja: „A Román Kommunista Párt politikájának a népszerűsítése, a lakosság általános műveltségének a bővítése; a tagok önművelésének serkentése, az irodalmi és képzőművészeti ízlés fejlesztése, a haladó hagyományok ápolása, a népművészeti alkotó és a műkedvelő művészeti mozgalom ösztönzése, a lakosság társadalmi és erkölcsi felelősségérzetének fejlesztése, a kommunista etika elveinek érvényesítése, a román és magyar lakosság erkölcsi-politikai egységének szilárdítása, a testvériség szellemének érvényesítése és a község kulturális erőinek egyesítése.“

Ilyen egyesületet nem lehet mindenhol szervezni. De kórust a legeldugottabb faluban is. Csak legyen, aki az élére álljon.

Illyés Gyula szerint a Duna-völgyi népek sokkal közelebb álltak egymáshoz, amikor még nem írtak, hanem a népdallal, a mesével, tánccal, legendával érintkeztek. Kodály és Bartók érdeme, hogy ezt a testvériséget ismét fel tudták újítani. Bartók nem azt kereste a különböző népek zenéjében, ami elkülönítő jellegű, hanem ami közös. Kodály arra törekedett, hogy ne csak a maga népét, hanem lehetőleg az egész emberiséget tanítsa meg szépen énekelni. Mert az a „jellemet is megváltoztatja“. Ezért különös becsűek számunkra a Kodály- és Bartók-kórusművek. Énekelve kell lemérnünk igazuk nagyságát. Biztató jel, hogy nemcsak nevük, de műveik is mind gyakrabban hangzanak fel dalosaink ajkán. Ahogy szellemünk kezd meghonosodni, nemcsak mi válunk gazdagabbakká, de így jelentünk egyre többet a velünk és a körülöttünk élőknek is. Példát erre többet is említhetnék: évekkal ezelőtt Szabó Csaba énekkari művé dolgozta fel klasszikus balladánkat, a Kőműves Kelemt. A jobbágyfalviak vállalkoztak arra, hogy betanulják. Három évet áldoztak erre az egy műre. Rengeteg munkával, kudarccal és önmarcangolással járt, s fel-fellobbanó lelkesedéssel — hogy végül is sikerre vigyék ezt a művet, amelynek előadására hivatásosak sem vállalkoztak. Próbák szünetében többször gondoltak arra, ha sikerül, elmennek majd Déva várához, és ott is elénekelik. Sosem felejtik azt a pillanatot — életre szóló élményük lett —, hogy milyen ámulattal hallgatták ott végig őket románok, magyarok, németek, franciák, akik turistaként zárandokoltak el a várhoz. Ekkor ébredtek rá arra, hogy Déva váránál is erősebb, hatalmasabb várunk az ének, segítségével meg tudjuk értetni magunkat az idegen ajkú európaiakkal.

Mennyivel kevesebbek ott az emberek, ahol meg sem próbálják ezt a küzdelmet.

Györkös Mányi Albert:
Ablakos és nagybögös